

FINANSIJSKA KRIZA NA ZAPADU - AMERIKA PRED BANKROTSTVOM

Miloš D. Lutovac*

Milena Lutovac**

Sažetak: *Recesija već danima izaziva basnoslovne gubitke na svetskim berzama. Posle sadašnje krize Volstrit i svet više neće biti isti, a svetski finansijski sistem postaje multipolaran. Vidi se kraj ere velikih nezavisnih investicionih banaka, koje su predstavljale samo jezgro poslovanja na najvećem svetskom tržištu akcija. I dok centralne banke zapadnoevropskih zemalja upumpavaju stotine milijardi dolara na kreditno tržište, da bi zaštitile svet od posledica urušavanja američkog finansijskog sistema, transatlantski centri moći priželjkuju novi globalni finansijski poredak. Istovremeno Indija, Brazil i Južnoafrička Republika traže utvrđivanje odgovornosti za nastali ekonomski košmar.*

Ključne reči: *recesija, finansije, ekonomska kriza, finansijski sistem, tržište*

Abstract: *Recession has caused enormous losses. After the current crisis the world financial system has become multi popular and the Wall Street and the world will not be the same. One can see the end of the era of big independent investment banks which represented the basic core of business on the biggest world stock market. While central banks of western European countries are putting hundreds of billions on the credit market in order to protect world from the consequences of breaking down American financial system, transatlantic centers of power strive for new global financial order. At the same time, India, Brazil, and South African Republic ask for the taking responsibility for the economic nightmare.*

Key words: *Recession, finance, economic crisis, financial system, stock market*

Sjedinjene Američke Države prepuštene sebi

Najozbiljnija svetska finansijska kriza od 1945. godine opasno je podelila međunarodnu zajednicu. Dok se na zapadu po hitnom postupku sprema zamena za svetski finansijski dogovor iz Breton-Vudsa,¹ usvojen posle Drugog svetskog rata, ostali deo planete, posebno južni, sve otvorenije traži utvrđivanje odgovornosti za nastali ekonomski i finansijski haos. Globalna panika, izazvana urušavanjem američkog finansijskog sistema, ustupila je mesto hladnim analizama najteže posleratne finansijske krize u SAD, čije posledice po ostatak sveta još nisu predvidive. Sjedinjene Američke Države će izgubiti primat globalne finansijske velesile usled tamošnje finansijske i ekonomske krize. Volstrit i svet više neće biti isti. Pojavom jačih i mnogo bolje kapitalizovanih centara u Aziji i Evropi, svetski finansijski sistem će postati multipolaran. Anglosaksonska jagma za dvocifrenim profitom i ogromni apetiti investicionih banaka, a i političke elite u Njujorku, Vašingtonu i Londonu izazvali su trenutnu krizu, koja je ipak uglavnom američki problem.² Svetski finansijski sistem doveden je na ivicu kolapsa zbog vrlo riskantnih poteza šačice neodgovornih bankara. Zato bi zemlje u razvoju trebalo da postave pitanje šta je izazvalo tu neposrednu finansijsku katastrofu. Pitanje odgovornosti za globalnu finansijsku krizu možda bi trebalo postaviti i u Ujedinjenim nacijama.

U dramatičnoj borbi sa „najtežom ekonomskom krizom od Drugog svetskog rata“, kako ju je opisao guverner Centralne banke SAD³, Ben Bernanke, Amerika je poslednjih nekoliko meseci prepuštena sebi.

* mr Miloš D. Lutovac, predavač, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Srbija

** Milena Lutovac, ekonomista

¹ B. Pelević, *Uvod u međunarodnu ekonomiju*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006, str. 220-210

² Detaljnije videti na sajtu: www.politika.rs, ekonomska rubrika, od 17.10.2008. godine.

³ Đ. Đukić, *Centralna banka i finansijski sistem*, Litopapir, Čačak, 2001, str. 15-60

Pojedini od juče najboljih i najpouzdanijih američkih zajmodavaca u Aziji i na Srednjem istoku u zadnje vreme pokazuju ravnodušnost prema mukama Volstrita. Ovome u prilog ide i izjava izvršnog direktora Kuvajtskog investicionog fonda: „Nemamo obavezu da spasavamo strane banke, time treba da se bave centralne banke tih država.“ Takođe, saudijski dnevnik „Al Hajat“ javno je kritikovao nesmotrene američke finansijske institucije, iznoseći podatak da Amerika od skora pozajmljuje od stranih poverilaca dve milijarde dolara dnevno.⁴ Istovremeno na samitu lidera Indije, Brazila i JAR koji su 2003. godine osnovali trojnu grupaciju vodećih ekonomija Azije, Latinske Amerike i Afrike⁵, upozorena je međunarodna javnost da nije u redu i nije pravično da i siromašniji ostatak sveta plati ceh zato što su „neodgovorni spekulanti pretvorili svet u gigantsku kockarnicu“. Lideri pomenutih zemalja smatraju da je neophodna nova međunarodna inicijativa, koja bi uzela u obzir da etika mora postati sastavni deo ekonomije. Neophodne reforme iziskuju snažan sistem multinacionalnih konsultacija i nadzora.

U međuvremenu ekonomski, a i politički lideri zapadnog sveta grčevito se naprežu da obuzdaju finansijsku krizu, koja se sve očiglednije preliva u realne ekonomske tokove. Nemačke banke, osiguravajuća društva, regionalne vlade, brodogradilišta, ali i Bundesver izašli su u javnost sa pedantnom računicom koliko ih košta trenutno posrtanje Volstrita. U Nemačkoj rastu zebnje i zbog neizvesne sudbine mnogobrojnih domaćih kompanija koje su godinama poslovale sa tesnim vezama na Volstritu. Urušavanje Volstrita izazvaće obaranje nemačkog privrednog rasta na skromnih 0,5%, umesto očekivanih 2% upozoravaju nemački pisani mediji. Uzdrmani temelji Volstrita izazvaće za nemačke finansijske institucije⁶ gubitak od nekoliko hiljada milijardi američkih dolara. Takođe, švajcarska vlada utisnula je ukupno 16 mlrd. CHF pomoći do juče neprikosnovenim privatnim bankama „UBS“ i „Kredit Svis“. Ova mera je samo rasplamsala nepoverenje na zapadnom finansijskom tržištu.⁷ Inače, da bi spasao „Kredit Svis“ od bankrotstva, zvanični Bern je zatražio finansijsku pomoć stranih investitora, između ostalih i Katra. Raspoloženje finansijskih centara u Persijskom zalivu prema prenosivim posledicama krize, izazvane lanjskim krahom američkog hipotekarnog tržišta, sve je tmurnije. Dok berza u Dubajju beleži neznatan pad vrednosti akcija, na drugoj obali Ormuskog moreuza, iranski zvaničnici sve glasnije krive Ameriku za finansijski haos koji su izazvali. Zvanični Teheran na konferenciji održanoj u Kazahstanu izjavljuje: „Kucnuo je čas da se uspostavi fer međunarodni sistem koji bi sprečio uticaj američke ekonomije na svetske finansije. Američka hegemonija je kriva za finansijsku krizu.“

Velikoj grupi kritičara američkog finansijskog sistema pridružio se i čuveni berzanski spekulat Džordž Soros. On oštro kritikuje plan američke administracije za sanaciju finansijskog sistema po ceni od 700 mlrd. \$ smatrajući ga nepromišljenim. Po Sorosu, plan američkog državnog sekretara za finansije Henrija Polsona i guvernera Centralne banke Bena Bernanke, po kome bi budžetskim sredstvima običnih poreznika trebalo spasavati probrane investicione banke od gubitaka koje su počinile na rizičnom hipotekarnom tržištu, daleko je od idealnog.⁸ Ministarstvo finansija SAD trebalo bi da emituje naročite državne obveznice za prevazilaženje sadašnje krize, a ne da bankama radi pokrića basnoslovnih dugova daje novac direktno iz državnog budžeta, smatra Soros.

Kriza je počela polako da se zahuktava. Od pre nekoliko godina Amerika gubi na značaju, i na mogućnosti nezavisne akcije. Nekadašnja hegemonistička sila gubi ulogu svetskog lidera. Danas više nijedan problem ne može biti rešen političkim ili vojnim sredstvima samo jedne sile. Da li tekuća američka finansijska kriza ojačava spoljnopolitičke i vojne ambicije drugih država ostaje da se vidi.

⁴ Pogledati pisanje na sajtu, www.politika.rs, ekonomska rubrika, 17. oktobar 2008. god.

⁵ P. Jovanović Gavrilović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.

⁶ N. Vunjak, Lj. Kovačević., *Finansijsko tržište, berze i brokeri-savremeni finansijski trendovi*, „Proleter“ a.d. Bečej, Ekonomski fakultet, Subotica, 2003.

⁷ D. Šoškić, B. Živković, *Finansijska tržišta i institucije*, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd, 2007, str. 293

⁸ Autorski tekst koji je objavio londonski „Fajnenšel tajms“ i prevele dnevne novine i magazin „Politika“ od 26. 09. 2008. godine., i Tanjug., www.politika.rs

Neverovatne promene na Volstritu

Na njujorškom Volstritu trenutno se dešavaju najveće promene od vremena velike ekonomske krize tridesetih godina prošlog veka, procenjuju stručnjaci i analitičari Sjedinjenih Američkih Država i celog sveta. Neverovatne, istorijske promene i kraj ere ogromnih nezavisnih investicionih banaka, koje su predstavljale samo jezgro poslovanja na najvećem tržištu akcija, rezultat su krize na američkom i svetskim finansijskim tržištima, ukazuje se u izveštajima prestižnih svetskih agencija. Shvativši nastalu situaciju veoma ozbiljno, centralne banke širom sveta videle su da nemaju mnogo vremena da zaštite domaća tržišta, od potencijalnih katastrofalnih posledica urušavanja američkog finansijskog sistema. Zajedničkom akcijom Centralna banka SAD, Evropska centralna banka, emisione banke Kanade, Švajcarske, Velike Britanije i Japana donele su odluku da na globalno kreditno tržište⁹ utisnu više od 200 mlrd. \$, ne bi li zaustavili pad poverenja investitora širom sveta i povećale likvidnost. Koordinirana akcija napred nabrojanih banaka zemalja razvijenog sveta usledila je posle vesti da su uzdrmani temelji „Goldmana Saksa“ i „Morgana Stenlija“, dve preostale nezavisne američke investicione banke, iz nekadašnjeg kvinteta najjačih privatnih finansijskih institucija¹⁰ SAD. Nagoveštaji da čuvena američka investiciona banka „Morgan Stenli“ traži finansijskog spasioca širom sveta, raspalile su novu rundu haosa na berzama. Haos je postajao sve veći otkako su sredinom septembra 2008. godine, četvrta američka investiciona banka „Braća Liman“ i najveće globalno osiguravajuće društvo „Ameriken internešnal grup“ najavili mogućnost bankrota. Usred najteže finansijske krize u SAD od Velike depresije tridesetih godina prošlog veka, američki državni sekretar za finansije Henri Polson i guverner Centralne banke SAD Ben Bernanke našli su se na kormilu načete monetarne¹¹ imperije. Bez jasnih putokaza Polson i Bernanke su poslednjih dana rešavali sudbine nekih od najuglednijih američkih finansijskih institucija po sistemu „ad hoc“. Tako je Centralna banka SAD, bez mnogo dileme, odlučila da ne učestvuje u spasavanju „Braće Liman“ od bankrota, dok su oko sudbine „Ameriken internešnal grup“ dva puta u roku od 48 sati menjali mišljenje. Onda je vrh američke finansijske vlasti, mimo svih dosadašnjih američkih tržišnih pravila, tom privatnom osiguravajućem društvu odobrio državni kredit od 85 milijardi \$, i praktično ga nacionalizovao. Istovremeno je posle glasina da u „Morgan Stenliju“ i „Goldman Saksu“ razmišljaju o sopstenoj rasprodaji, i velike bežanije stranih investitora sa američkog tržišta hartija od vrednosti¹², Centralna banka SAD je da bi zaustavila paniku odlučila da plasira još oko 180 milijardi \$ na tamošnje tržište. Naime, Uprava federalnih rezervi SAD saopštila je da je Savet guvernera te emisione banke odobrio „Goldman Saksu“ i „Morgan Stenliju“, dvema poslednjim bankama iz nekadašnje moćne petorke investicionih banaka na Volstritu, da promene svoje dosadašnje pravno ustrojstvo i postanu obične komercijalne finansijske institucije, tj. bankarski holdinzi. Ovakva akcija FED-a omogućuje dvema posrnulim investicionim bankama da dobiju novi manevarski prostor, u uslovima svetske krize. Od ove akcije FED-a podležu kontroli, pravilima poslovanja i normama za obezbeđenje kapitala isto kao i sve ostale komercijalne bankarske organizacije u SAD. Ova promena strukture znači da će ubuduće biti pod direktnom kontrolom FED-a koji u SAD reguliše poslovanje svih finansijskih institucija. Inače banke „Goldman Saks“ i „Morgan Stenli“ do sada su bile pod direktnom kontrolom američke Savezne komisije za hartije od vrednosti (SEC). Reč je o istorijskoj promeni u odnosu na dosadašnje poslovanje u kome su obe banke imale određene ruke i mogle su da ulaze i u rizične poslove, što ih je dovelo do sadašnje krize, koja više ne ugrožava samo njihov biznis, već ceo američki finansijski sistem, a i svetsku privredu u celini. Nakon pada akcija ovih banaka na Volstritu za više od 50%, akcije Morgan Stenlija i Goldman Saksu su zahvaljujući megakreditu američke vlade za zaštitu celokupnog bankarskog sistema, u iznosu od 700 milijardi dolara, ipak krenule naviše. Ovaj trend kretanja akcija prate i većine drugih banaka i finansijskih institucija SAD, posle nove infuzije od 700 mlrd. \$.

Jezgro njujorškog Volstrita predstavljalo je pet najmoćnijih investicionih banaka. Osim „Goldman Saksu“ i „Morgan Stenlija“ tu su se nalazili i „Ber Sterns“, „Liman braders“ i „Meri Linč“. Od pet navedenih najvećih investicionih banaka, najgora sudbina je, u svakom slučaju, zadesila „Liman braders“, čije se imovina

⁹ D. Erić, (2003), *Finansijska tržišta i instrumenti*, Beograd, Čigoja štampa

¹⁰ Đ. Đukić, (2007), *Upravljanje rizicima i kapitalom u bankama*, Beograd, Beogradska berza, str. 45.

¹¹ A. Živković, G. Kožetinac, (2005), *Monetarna ekonomija*, Beograd, Ekonomski fakultet, str. 279-343

¹² Đ. Đukić, P. Zečević, (2004), *Utvrđivanje cena hartija od vrednosti i zaštita investitora*, Čačak, Litopapir., str. 10-23

rasprodaje, a pri čemu je glavne filijale preuzela britanska banka „Berkliz“, nakon što je banka zatražila sudsku zaštitu od poverilaca. „Ber Sterns“ je u martu 2008. godine preuzela finansijska institucija „Dži Pi Morgan“, dok je „Meri Linč“ kupila najveća američka banka „Bank of America“¹³.

Krah Volstrita platiće obični građani

Finansijska injekcija od 700 milijardi dolara, najveće je mešanje američke države u tržište od njenog osnivanja, i mera njenog prvog ministra finansija Aleksandera Hamiltona (1789-1795). Zvanični Vašington kaže da je suština intervencije smirivanje globalne panike izazvane greškama države i privatnim zastranjivanjima, a cilj joj je da se tržište oživi, a ne da se stavi pod kontrolu. Alarmi ove vrste možda izgledaju preterani, mada situacija na Volstritu poprima dejstvo srpske poslovice „Doteralo cara do duvara“. Država je morala da interveniše kao da je na ratnoj nozi kako bi sprečila finansijsku verziju kraha armije na bojištu.

Svet je decenijama bio naučen da veruje da su Amerika i njena vlada utemeljeni na vladavini zakona. Odluka Centralne banke SAD da ovih dana selektivno, bez jasnog kriterijuma, spasava pojedine privatne institucije od bankrota, a druge pušta niz vodu, odvraća mnoge strane investitore od daljeg ulaganja u Ameriku. Posle ovakvog stila rada vrha američkih finansijskih vlasti, u periodu najteže krize od Drugog svetskog rata, duboko će se odraziti na dalji međunarodni imidž Amerike u svetu. Takođe, potrebno je da se Amerikancima kaže osnovna istina, da je kriza rezultat samovoljnog i sistematskog izbegavanja vlasti da regulišu i nadziru aktivnosti bankara, zajmodavaca i fondova visokog rizika. Svi oni su igrali sa visokim ulozima poker s finansijskim sistemom, bez odgovarajuće jasnosti i nadzora. Izostanak regulacije je možda verovanje američke administracije u magičnu i nevidljivu moć „slobodne ruke tržišta“, koje samo sebe uređuje i koriguje. Ali ceh od te iluzije plaća cela zemlja. Usvojeni paket pomoći od 700 milijardi dolara odneće Sjedinjenim Američkim Državama 5% od bruto domaćeg proizvoda, a svaki Amerikanac od bebe do babe biće opterećen sa više od 2000 USD u naredne dve godine. Spasonosnih 700 mlrd. \$ za dve investicione banke je suma ravna troškovima rata u Iraku, a veća je od zvaničnog godišnjeg budžeta Ministarstva odbrane SAD-Pentagona. Ovih 700 mlrd. \$ jesu ogromni trošak za Ameriku, ali mnogo je veći trošak gubljenje iluzija tamošnjeg stanovništva da je tržište svemoćno i činjenica da je država spala na ulogu autsajdera.

Zaključak

Globalizam modernog sveta karakteriše se mrežom koja povezuje zemlje, kapitale, institucije i ljude u međuzavisnu internacionalnu privredu sa liberalizovanom svetskom trgovinom i rastućim direktnim investicijama i globalnim viđenjem tržišne konkurencije.

Međutim, čini nam se da globalizam i slobodno tržište nisu više što su nekad bili. Decenijama najveći zagovornik slobodnog tržišta ne samo kod kuće nego i širom sveta, Vašington, je naime ovih dana glatko odbacio tu retoriku i prigrlio taktiku vladinih intervencija u privatnom sektoru. Čini se da sadašnje intervencije američke države na tržištu nalikuju etatističkim, netržišnim merama nekadašnje planske privrede bivše Istočne Evrope.

Kako će sada Sjedinjene Američke Države ostatku sveta nadalje nametati ideju slobodnog tržišta ostaje da se vidi. Jedno je jasno, američka kola su krenula niz stranu, a Amerika je pošla putem bez povratka. Na kraju moramo se podsetiti reči Petra II Petrovića Njegoša:

„Svijet je ovaj tiran tiraninu,
U njem ratuje more s bregovima,
U njem ratuje zima i toplina,
U njem ratuju vjetri s vjetrovima,

¹³ Više o bankama i njihovom poslovanju videti u sledećim knjigama: Bjelica, V., Đukić, Đ., Ristić, Ž., (2006), *Bankarstvo*, Beograd, CID, Ekonomski fakultet
Ćirović, M., (2001), *Bankarstvo*, Beograd, Bridge Company
Živković, A., Stankić R., Krstić B., (2007), *Bankarsko poslovanje i platni promet*, Beograd, Ekonomski fakultet, CID

U njem ratuje živina s živinom,
More stenje pod silom nebeskom.“

Literatura

- [1] Bjelica, V., Đukić, Đ., Ristić, Ž., (2006) *Bankarstvo*, Beograd, CID, Ekonomski fakultet
- [2] Vunjak, N., Kovačević Lj., (2003) *Finansijsko tržište, berze i brokери-savremeni finansijski trendovi*, „Proleter“ a.d. Bečej, Subotica, Ekonomski fakultet
- [3] Erić, D., (2003) *Finansijska tržišta i instrumenti*, Beograd, Čigoja štampa
- [4] Živković, A., Stankić R., Krstić B., (2007) *Bankarsko poslovanje i platni promet*, Beograd, Ekonomski fakultet, CID
- [5] Živković, A., Kožetinac G., (2005) *Monetarna ekonomija*, Beograd, Ekonomski fakultet
- [6] Jovanović Gavrilović, P., (2005) *Međunarodno poslovno finansiranje*, Beograd, Ekonomski fakultet
- [7] Pelević, B., (2006), *Uvod u međunarodnu ekonomiju*, Beograd, Ekonomski fakultet
- [8] Politika novine i magazin, (2008) *Politika*, Beograd, Politika
- [9] Ristić, Ž., (2000), *Globalni fiskalni menadžment*, Beograd, Savremena administracija
- [10] Ristić, Ž., Komazec S., (1998) *Globalni finansijski menadžment-geomenadžerska finansijska ekonomija*, Beograd, Čigoja štampa
- [11] Ćirović, M., (2001) *Bankarstvo*, Beograd, Bridge Company
- [12] Đukić, Đ., (2001) *Centralna banka i finansijski sistem*, Čačak, Litopapir
- [13] Đukić, Đ., (2007) *Upravljanje rizicima i kapitalom u banakama*, Beograd, Beogradska berza
- [14] Đukić, Đ., Zečević P., (2004) *Utvrđivanje cena hartija od vrednosti i zaštita investitora*, Čačak, Litopapir
- [15] Šoškić, D., Živković B., (2007) *Finansijska tržišta i institucije*, Beograd, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet